

نفت و قتل کنسول آمریکا در تهران

نویسنده

احمدقلی مجد

مترجم

مصطفی امیری

۱۳۹۷

سرسناسه	: مجد، محمدقلی، ۱۳۲۵ - Majd, Mohammad Gholi, 1946
عنوان و نام پدیدآور	: نفت و قتل کنسول آمریکا در تهران / نویسنده محمدقلی مجد؛ مترجم مصطفی امیری.
مشخصات نشر	: تهران: مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۴۳۲ص: مصور.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۸۷۰۹-۱۳-۸
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیا
یادداشت	: عنوان اصلی: Oil and the killing of the American Consul in Tehran, c2006.
موضوع	: ایمبری، رابرت ویتنی، ۱۸۸۴-۱۹۲۴م.
موضوع	: Imbrie, Robert Whitney
موضوع	: نفت -- ایران -- صنعت و تجارت -- جنبه‌های سیاسی
موضوع	: Petroleum industry and trade -- Political aspects -- Iran
موضوع	: نفت -- انگلستان -- صنعت و تجارت -- جنبه‌های سیاسی
موضوع	: Petroleum industry and trade -- Political aspects -- Great Britain
موضوع	: ایران -- سیاست و حکومت -- ۱۳۰۴-۱۳۹۰
موضوع	: Iran -- Politics and government -- 1911-1925
موضوع	: ایران -- روابط خارجی -- ایالات متحده
موضوع	: Iran -- Foreign relations -- United States
موضوع	: ایران -- روابط خارجی -- انگلستان
موضوع	: Iran -- Foreign relations -- Great Britain
شناسه افزودن	: ا. ی. مصنف، ۱۳۴۰، مترجم
شناسه افزودن	: مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۷ م الف ۹۵۷ H
رده‌بندی دیویی	: ۱۵۰۹۵۵ : ۳۳/۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۴۷۹۹۰۱

مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران نفت و قتل کنسول آمریکا در تهران

نویسنده: محمدقلی مجد

مترجم: مصطفی امیری

تهران، خیابان ولی عصر (عج)، خیابان شهید فیاضی (فرشته)، نیش چمن، شماره ۱۵

صندوق پستی: ۱۹۳۹۵/۱۹۷۵ تلفن: ۲۲۰۰۳۴۶۹ دورنگار: ۲۲۶۰۲۰۹۶

پست الکترونیکی: info@iichs.org وب: <http://www.iichs.ir>

حروفچینی و صفحه‌آرایی: مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران

چاپ اول: ۱۳۹۷

چاپ: چاپخانه موسسه بوستان کتاب

تعداد: ۱۰۰۰

قیمت: ۶۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۷۰۹-۱۳-۸

نشانی مرکز توزیع: نمایشگاه و فروشگاه دائمی سرای تاریخ

تهران، خیابان ولی عصر (عج)، خیابان شهید فیاضی (فرشته)، شماره ۱۱

نمایر: ۲۲۶۰۲۰۹۶ - نشانی وب فروشگاه: www.iichstore.ir

سفارشات: ۲۱ ۲۲۶۰۵۰۷۳

نشانی ما در شبکه‌های اجتماعی @IICHSPub

کلیه حقوق این اثر متعلق است به مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران

فهرست مطالب

۹	مقدمه
۱۳	فصل اول: اختلاف انگلیس و آمریکا بر سر نفت خاورمیانه
۱۶	مخالفت فرانسویان با قرارداد ایران و انگلیس
۱۹	واکنش اولیه آمریکا و سیاست کُرن
۲۶	پاسخ آمریکا به یادداشت کُرن
۳۰	علاقه سنای آمریکا به مسئله ایران
۳۳	«یادداشتی دربارهٔ بین‌النهرین و سایر مناطق نفت‌خیز که تحت تأثیر توافقات صلح قرار خواهند گرفت»
۳۶	«یادداشتی دربارهٔ سیاست نفتی بریتانیا»
۳۸	گزارش‌های دیپلماتیک آمریکا دربارهٔ سیاست‌های نفتی انگلیس
۴۷	«یادداشتی دربارهٔ مسئله نفت خاور نزدیک»
۵۲	فشار برای اقدام در زمینه نفت
۵۷	قرارداد نفتی سن‌رمو
۶۱	پیام رئیس‌جمهور ویلسن به کنگره درباره نفت و پاسخ انگلیس
۶۶	احساسات ضدآمریکایی در بریتانیا
۷۵	ماجرای گدس
۸۱	پاسخ آمریکا و انعکاس آن در مطبوعات بریتانیا
۸۹	فصل دوم: تبادل یادداشت و «تفاهم نفتی» آمریکا - انگلیس
۹۱	یادداشت‌های آمریکا در ۱۲ مه و ۲۸ ژوئیه ۱۹۲۰

- پاسخ بریتانیا در ۹ اوت ۱۹۲۰ ۹۴
- یادداشت ۲۰ نوامبر ۱۹۲۰ آمریکا ۹۸
- اظهار نظر کنسول فعلی و سابق آمریکا در بغداد ۱۰۳
- طرح سؤال در مجلس عوام ۱۰۵
- یادداشت ۲۸ فوریه ۱۹۲۱ بریتانیا ۱۰۷
- انتشار یادداشت‌های مربوط به نفت ۱۰۹
- مقالات آشتی‌جویانه: «یک تفاهم نفتی» ۱۱۲
- گفت‌وگوهای استاندارد اوایل و شرکت نفت انگلیس و ایران ۱۱۶
- یادداشت میلسپو درباره «تفاهم نفتی» با بریتانیا ۱۲۰
- پیشنهاد شکل‌سندی شرکت‌های آمریکایی و «پیش‌نویس قرارداد» نفتی ۱۲۴
- مقاله روزنامه نیو یورک دربارۀ تفاهم انگلیس و آمریکا ۱۳۱
- فصل سوم: علاقه آمریکا به نفت شمال ایران و پیشنهاد ایران به شرکت استاندارد اوایل ۱۳۹
- تمایل شرکت استاندارد اوایل به انجام زمین‌شناسی به ایران ۱۴۶
- فشار وزارت امور خارجه از طرف شرکت استاندارد اوایل ۱۴۹
- کاهش علاقه شرکت استاندارد اوایل و کردتا در ایران ۱۵۴
- سیاست نفتی سید ضیاء: نامه به آقای آتش ۱۵۷
- سقوط ضیاء و روی کار آمدن قوام‌السلطنه ۱۶۰
- علاقه شرکت نفت سینکلیر نیویورک و اعتراض بریتانیا ۱۶۲
- تبادل یادداشت بین انگلیس و آمریکا ۱۶۷
- پیشنهاد امتیاز به شرکت استاندارد اوایل نیوجرسی، اعتراض بریتانیا و پاسخ ایران ۱۶۹
- حمایت از دولت ۱۷۴
- مذاکرات استاندارد اوایل با شرکت نفت انگلیس و ایران ۱۷۸
- تبادل یادداشت بین انگلیس و آمریکا ۱۸۷
- توافق وام یک میلیون دلاری با شرکت استاندارد اوایل ۱۹۱
- تلگرام‌های ۱۱ و ۱۵ ژانویه ۱۹۲۲ قوام‌السلطنه ۱۹۶
- ممانعت انگلیسی‌ها از پرداخت وام آمریکا به ایران و سقوط دولت قوام‌السلطنه ۱۹۹

باز هم تبادل یادداشت بین انگلیس و آمریکا.....	۲۰۵
فصل چهارم: مشارکت استاندارد اوایل و شرکت نفت انگلیس و ایران و رقابت با شرکت نفت سینکлер ..	۲۰۹
قرارداد استاندارد اوایل و شرکت نفت انگلیس و ایران در ارتباط با شمال ایران.....	۲۱۶
فشارهای بریتانیا در تهران و گفت‌وگوی سفارت بریتانیا و وزارت امور خارجه آمریکا.....	۲۲۰
شرکت نفت سینکлер دوباره وارد می‌شود.....	۲۲۸
مجلس پیشنهاد استاندارد اوایل را رد می‌کند.....	۲۳۳
قوام‌السلطنه بار دیگر رئیس کابینه می‌شود.....	۲۳۵
اصلاحات امتیاز در مجلس.....	۲۳۸
علاقه مجدد استاندارد اوایل.....	۲۴۱
پیشنهاد سینکлер.....	۲۴۷
اخطار بریتانیا به سینکлер.....	۲۴۹
دشمنی وزارت امور خارجه آمریکا با سینکлер.....	۲۵۱
رد اعتبار امتیاز خوشترایا در وزارت امور خارجه.....	۲۵۹
اعتراض سینکлер به سیاست وزارت امور خارجه آمریکا.....	۲۶۴
سقوط دولت قوام‌السلطنه.....	۲۶۸
فصل پنجم: امتیاز سینکлер و رسوایی نفت در آمریکا.....	۲۷۳
گفت‌وگوی دالس با نمایندگان سینکлер.....	۲۷۹
امضای امتیازنامه سینکлер به دست رضا[خان].....	۲۸۲
امتیاز سینکлер و رسوایی تی‌پات دام.....	۲۸۴
بحث داغ مطبوعات در آمریکا.....	۲۸۸
اتهام رشوه.....	۲۹۲
اعتراض انگلیسی‌ها و تسلیم لایحه سینکлер به مجلس.....	۲۹۵
گزارش ایلمبری درباره «وضعیت فعالیت‌های تجاری آمریکا در ایران».....	۲۹۹
فصل ششم: قتل کنسول ایلمبری: شرح مستند.....	۳۰۷
گزارش ایلمبری درباره قتل عشقی و رویدادهای «ضدبهای» ۶ تا ۱۲ ژوئیه ۱۹۲۴.....	۳۱۰

- نامه كاترين ايمبرى به رئيس جمهور كوليج..... ۳۱۶
- قتل ايمبرى..... ۳۲۰
- اظهارات شاهدان عيني..... ۳۲۴
- نامه‌هاي كاترين ايمبرى به هيوز..... ۳۳۱
- گزارش ماري درباره قتل ايمبرى..... ۳۳۳
- روايت انگليسي‌ها..... ۳۴۱
- روايت دولت ايران از اين تراژدي..... ۳۴۸
- اعلام حكومت نظامي و دستگيري مخالفان رضا[خان]..... ۳۵۲
- گزارش ماري درباره آيين بهايي و پيروانش..... ۳۵۵
- گزارش ماري درباره رضا بهاييان..... ۳۵۸
- فصل هفتم: لاپوشاني جنازه و محكه عدالت..... ۳۶۳
- صدور حكم اعدام براي سه نفر..... ۳۶۹
- گزارش مازور شرماني مايلز..... ۳۷۳
- عدالت به سبك رضا[خان]: دادرسي در دادگاه نظامي..... ۳۷۷
- تعويق اعدام‌ها..... ۳۸۳
- اعدام سرباز مرتضي..... ۳۸۷
- صحبت‌هاي ماري با مدرس..... ۳۹۲
- صحبت‌هاي ماري با وليعهد..... ۳۹۶
- گزارش فولر درباره دسيسه بریتانيا..... ۳۹۸
- اولتيماتوم آمريكا به رضا[خان]..... ۴۰۱
- اعدام سيد حسين و علي..... ۴۰۳
- مؤخره: مسئله نفث بعد از قتل ايمبرى..... ۴۰۷
- تصاویر..... ۴۱۷
- نام‌هاي اشخاص..... ۴۲۹

مقدمه

اعطای امتیاز نفت به ویلیام ناکس دارسی در ۱۹۰۱ میلادی و فوران اولین چاه نفت غرب آسیا به تاریخ ۱۹۰۸ در مسجد سلیمان، ایران را وارد دوره جدیدی از حیات سیاسی و اقتصادی خود کرد. استعمار پیر که تا دیروز به ایران به عنوان سد دفاعی هندوستان می‌نگریست با کشف نفت در اقلیم ایران جاذبه‌های دیگری نیز دارد، بنابراین با خرید غیرقانونی سهام نفت عملاً مالک پناهگاه نفت ایران شد. اثر معجزه‌آسای نفت تقریباً مجانی ایران در پیروزی انگلستان در جنگ جهانی اول و تأمین بخش عمده بودجه آن کشور باعث شد آن دولت استعمارگر برای حفظ این روت بادآورده به هر اقدامی از جمله تلاش برای تجزیه و نابودی ایران و دخالت در عزل و نصب‌های سیاسی در سطوح مختلف از نخست‌وزیری تا مقامات محلی استان‌های جنوبی و نفت‌خیز مبارزت ورزد. عقد قرارداد ۱۹۱۵ با روسیه تزاری دائر بر تقسیم ایران بین خود و طرح تیراندازی استعماری ۱۹۱۹ برای بلعیدن تمام و کمال ایران و نیز اجرای کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ بخشی برای تداوم غارت نفت ایران و البته بلعیدن سرزمینی بود که نقشی تعیین‌کننده در تحولات سیاسی غرب آسیا داشت. پیوند خوردن سرنوشت ایران با نفت و مطامع استعماری انگلستان باعث شد فضای سیاسی و اقتصادی کشور به عرصه انحصاری ترکتازی ساحل‌نشینان رود تایمز تبدیل شود. آنان حضور هیچ رقیبی را در مناطق نفت‌خیز جنوبی ایران برنمی‌تابیدند. با وقوع کودتای ۱۲۹۹ و تغییر سیاست انگلستان از تضعیف حکومت‌های مرکزی در ایران به تقویت حکومت مرکزی دست‌نشانده، میل به کسب امتیاز در سایر بخش‌های کشور (از جمله مناطق شمالی) که احتمال وجود نفت در آن می‌رفت به لیست علاقه‌مندی‌ها

و دخالت‌های انگلستان افزوده شد. با روی کار آمدن دولت قوام‌السلطنه و اقدام او برای دعوت از میسیون مالی آمریکایی به سرپرستی آرتور میلسپو و نیز مذاکره با کمپانی‌های استاندارد اوایل و سینکлер برای عقد قرارداد نفتی در مناطق شمالی ایران، این‌طور القاشد که نفوذ انگلستان در ایران کاهش یافته و احمد قوام در صدد اجرای سیاست چندجانبه‌گرایی در سیاست خارجی برای کاستن از نفوذ انگلستان و بازکردن پای قدرت سوم در کشور برای نجات ایران از تحمیلات شوروی و انگلستان است. البته برای آشنایان میدان سیاست روشن بود که احمد قوام آنگلو فیل نمی‌تواند دم از چندجانبه‌گرایی بزند، آن هم چند هفته پس از آزادی از زندان کودتا با وساطت مقامات سفارت انگلیس در تهران. بر اساس مذاکرات مجلس لردهای انگلیس معلوم شد آمدن گروه مالی آرتور میلسپو به ایران به اشاره لرد کرزن صورت گرفت است که قصد داشت با سرو سامان دادن به وضعیت مالیه ایران مطالبات دولت انگلستان از ایران بابت قرارداد نافرجام ۱۹۱۹ را وصول نماید. این امر البته فواید دیگری هم داشت، از جمله اینکه با پنهان کردن نقش انگلستان در ایران حساسیت کمتری را در بین مردم که از مذاکلات انگلیس در تمامی شئون کشور ناراحت بودند به وجود می‌آورد. فضای ضدانگلیسی ایران این‌بار به دلیل کرد انگلستان از دخالت آشکار در امور ایران خودداری و خواسته‌های خود را از طریق عوامل ایرانی خود تأمین نماید و کودتای ۱۲۹۹ هم در همین چارچوب شکل گرفت در آن زمان دولت آمریکا که مدت‌ها در فکر شکستن حصار دکترین مونروئه و حضور در مناطق شرقی و غربی جهان از جمله بخشی از قلب زمین (غرب آسیا) بود تلاش برای حضور در ایران را ضربه زدن به نفوذ انگلستان با قرارداد ۱۹۱۹ که منجر به بلعیده شدن ایران به تنهایی از سوی انگلستان می‌شد آغاز کرد. با روی کار آمدن قوام‌السلطنه با شعار ظاهری چندجانبه‌گرایی، شرکت چندملیتی آمریکایی استاندارد اوایل جهت عقد قرارداد نفتی با دولت وارد مذاکره شد که البته به نتیجه نرسید. البته شرکت نفت ایران و انگلیس به مسئولین استاندارد اوایل فهمانده بود که بدون در نظر گرفتن منافع آنها نمی‌توانند در ایران اقدامی کنند، بنابراین قرار شد که استخراج نفت شمال ایران با مشارکت دو شرکت انجام شود. این امر با مخالفت مجلس شورای ملی مواجه و کمپانی سینکлер جایگزین استاندارد اوایل شد.

همکاری رابرت ایمبری نایب کنسول آمریکا با کمپانی سینکлер چیزی نبود که از

چشمان انگلستان و عوامل آن پنهان بماند، لذا با همکاری استاندارد اویل و شرکت نفت ایران و انگلیس خرابکاری علیه مذاکرات دولت ایران با کمپانی سینکлер آغاز و سرانجام با قتل ایمری و لغو قرارداد انتقال نفت شمال ایران از طریق شوروی که بین مسئولین شرکت سینکлер و مقامات شوروی منعقد شده بود تمامی تلاش‌ها در این زمینه بی‌نتیجه ماند. نقش‌آفرینی عوامل نفتی انگلیس در ایران نظیر مصطفی فاتح، بی‌تفاوتی نیروهای شهربانی در خصوص ماجرای قتل ایمری در روز واقعه و استفاده فراوان رضاخان از این موضوع در سرکوب مخالفان خود بیانگر نقش انگلستان و عوامل آن در این ماجرا بود. انگلیسی‌ها ضمن گرفتن انتقام مخالفت با قرارداد ۱۹۱۹ از آمریکایی‌ها به آنها خاطرنشان کردند نفت ایران حوزه انحصاری آنها بوده و کشور دیگری حق ورود در آن عرصه را ندارد. البته کودتای ۳۲۲ که با مبارکت آمریکا و انگلیس صورت گرفت، این انحصار را شکست و پای آمریکایی‌ها بعد از گذشت بی‌و یک سال از شکست در ماجرای کمپانی سینکлер به حوزه‌های نفتی ایران باز شد. کتاب *قتل کنسول آمریکا در تهران* اثر دکتر محمدقلی مجد روایتی است مستند برای روشن کردن زوایای مختلف رقابت کمپانی‌های آمریکایی و انگلیسی بر سر غارت نفت ایران.

امید است که این اثر بتواند خلأ موجود در پژوهش‌های تاریخی در این زمینه را پر کرده و مورد استفاده پژوهشگران قرار گیرد.

موسی فقیه‌حقانی